

De Nederlandse geheim agent is een James Bond zonder naam

Thijs Wöltgens bespreekt:

Dirk Engelen, *Geschiedenis van de*

Binnenlandse Veiligheidsdienst

Den Haag: SDU, 1995.

Eind 1990 gaf Ien Dales, minister van Binnenlandse Zaken, aan de historicus D. Engelen de opdracht de geschiedenis van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) te schrijven. Zijn proefschrift werd begeleid door een commissie, die behalve de promotor J.V.C.H. Blom, de hoogleraren J.Th.M. Bank, M.C. Brands en P. de Rooy omvatte. Naleving van afspraken om de herkenbaarheid van personen en nog actuele inlichtingmethoden te beschermen werd getoetst door een ambtelijke begeleidingscommissie. De interpretatie van de afspraken door deze commissie wordt door de auteur weliswaar strikt, maar in de praktijk

werkbaar genoemd. Deze mededeling roept niettemin de vraag op, hoe de dissertatie zou hebben uitgezien, als de onbelemmerde toegang tot de archieven ook tot een onbelemmerde publicatie had geleid.

De BVD, opgericht bij ver-
trouwelijk Koninklijk Besluit in 1949, kende een reeks voorgangers. De handhaving van de neutraliteit rond en na de Eerste Wereldoorlog noodzaakte tot militair inlichtingenwerk, dat geleidelijk een binnenlandse component kreeg als gevolg van revolutiedreiging en mogelijke 'vijfde colonnes'. Al aan het eind van de Eerste Wereldoorlog beschikte de derde sectie van de Generale Staf (GS III) in de grote steden over een politienetwerk. De medewerking van burgemeesters en commissarissen der Koningin kreeg min of meer officiële status bij de oprichting van de Centrale Inlichtingendienst (CI) in 1919.

Het zogenaamde 'ambtenarenverbod', in 1933 ingesteld als reactie op de muiterij op de Zeven Provinciën, belastte de CI met betrouwbaarheidsonderzoek.

Het verbod leidde niet zo vaak tot ontslagen (prominente slachtoffers waren het latere PvdA-kamerlid J. de Kadt en de NSB-leider Mussert), maar tot het niet in overheidsdienst nemen van extremistisch geachte sollicitanten.

Nauwelijks ontkomen aan de Duitse bezetters richtte de Nederlandse regering in Londens ballingschap de Centrale Inlichtingendienst (CID) op onder leiding van de later geruchtmakende voormalige commissaris van politie in Den Haag, F. van 't Sant.

Na de bevrijding volgde bij beschikking van de Chef-Staf van het Militair Gezag van 29 mei 1945 de instelling van het Bureau Nationale Veiligheid (BNV). Hoofd BNV werd Mr. Louis Einthoven. Aan deze zelfs tot nu toe omstreden man, die vervolgens ook de BVD zou leiden, wordt een heel hoofdstuk gewijd. Einthoven was na de werkzaamheden in Indië en Genève in 1933 hoofdcommissaris van Politie in Rotterdam geworden.

B O E K E N

Na de capitulatie vormde hij samen met De Quay en Linthorst Homan het Driemanschap van de Nederlandse Unie, die aanvankelijk door velen gezien werd als een mogelijkheid tegen de bezetting te protesteren. Maar de Unie deed nogal wat concessies aan de Duitsers. De auteur draagt voor Einthovens houding verontschuldigen aan. Maar de PvdA bij monde van de verzetsstrijder F.J. Goedhart heeft altijd betwijfeld of Einthoven als hoofd van de BVD na de oorlog de goede man op de goede plaats was.

Toch laat het boek zien, dat Einthoven in die functie de BVD meermaals behoed heeft voor vormen van drijfverij in de soms verhitte Koude Oorlog, die in elk geval de grenzen van de democratische rechtstaat overschreden.

Zonder dat extreem-rechts geheel uit het oog verloren werd - met de curieuze Westerling (een in sommige kringen gevierde Indië-oorlogsmisdadiger) in een operetterol -, was de na-oorlogse vijand toch vooral het communisme. En al diegenen, die als fellow-travellers gezien konden worden. Het ambtenarenverbod bleef en daarmee de duizenden antecedentenonderzoeken. Daar bleef het overigens niet bij. De BVD 'leende' administraties van al of niet veronderstelde (crypto) communistische organisaties, plaatste heimelijk microfoons en werkte met 'draai'- en 'opbouw'-agenten. En dat alles zeker niet zonder succes. Na verloop van tijd begin je je af te vragen, of de CPN-leiding niet een mantelorganisatie van de BVD was. En dat geldt in elk geval voor de Brug-

groep, die zich als Socialistische Werkers Partij van de CPN afscheidde. Hoe dan ook krijgt de paranoia van sommige communistische kopstukken een onverwacht realiteitsgehalte.

Alles overziende concludeert de auteur, dat de BVD niet bezig is geweest met een McCarthy-achtige 'communistenjacht'.

Twee gezichten

Daarvoor ontbrak in Nederland met zijn traditie van gematigdheid in het algemeen maar ook meer in het bijzonder bij de BVD de voedingsbodem. Bovendien is de CPN nooit een echte politieke bedreiging geweest, al was zij in de jaren veertig wel een electorale bedreiging voor de PvdA. In feite had de BVD in haar poging om geen gezicht te hebben twee gezichten. Enerzijds paste zij keurig in het gelid van de Nederlandse overheidsbureaucratie. Anderzijds waren haar bezigheden niet onderworpen aan de normale parlementaire controle. Daarbij heeft de dienst niet altijd de paradoxale situatie kunnen of willen vermijden, dat ter bescherming van de democratische rechtsorde middelen werden gehanteerd, die zich niet of nauwelijks met diezelfde rechtsorde verdragen.

De inhoud en de conclusies van Engelen geven zijn dissertatie iets geruststellend. Waar de dienst niet zelf al duidelijke grenzen markeerde (informatie aan en invloed vanuit het buitenland), was er altijd een minister of een regeling (het aftappen van telefoons) om een beperking van de actieradius te bewerkstelligen. Zelfs bij die beperkingen zijn

vraagtekens te plaatsen; wat is erger: de overname van de Groene Amsterdammer door de CIA of door patjepeër Willem Smit? En toch ben ik er zelf niet helemaal gerust op. Dat heeft te maken met de beoordeling van het communisme en extreem-links, de parlementaire controle en de rechtstatelijkheid.

Het communisme verdient geen medelijden. Wie na Stalin showprocessen in de jaren dertig lid werd of bleef van een communistische partij was ziende blind, verduisterd door de Darkness at Noon (Koestler). Dat gold zeker na het cynische verdrag tussen Von Ribbentrop en de Sowjet-Unie. Wat bleef toen nog over van de oorspronkelijke idealen? En die vraag was weer aan de orde in 1948 (Praag), 1953 (Berlijn), 1956 (Boedapest) en 1968 (weer Praag). En doe vraag kwam ook telkens weer naar boven als een zogenaamde 'dissident' erin slaagde in het Westen gepubliceerd te worden. De reactionaire Soltzjenytsin heeft meer aan de waarheid over het communisme bijgedragen dan genuanceerde intellectuelen, die in Stalin de perversie van Lenins revolutie zagen. En toch is er een verschil tussen Nederlandse communisten en Nederlandse aanhangers van de nazi's. Van de Nederlandse communisten zullen wij nooit weten, hoe zij zich gedragen hadden in het geval van een communistische overweldiging van ons land. In elk geval hebben zeer velen afscheid genomen van de kerk van Moskou, voordat deze kerk zichzelf ophief. Dus op eigen kracht. (Dat maakt de aanwezigheid van een Groen-Linkse

B O E K E N

vertegenwoordiging bij het veertigjarig bestaan van de DDR zo onverdraaglijk). In mijn katholieke opvoeding is vergiffenis mogelijk tot op het sterfbed. Als het maar gepaard gaat met de 'Fähigkeit zum Trauern'.

In het werk van de BVD werden communisten, met uitzondering van de 'draai-agenten', niet als potentiële bekeerlingen beschouwd. En dat kan ingrijpende gevolgen hebben voor hun maatschappelijke carrière. Het boek van Engelen geeft helaas geen inzicht in de ruïneuze consequenties voor personen, gezinnen en vriendschappen om maar te zwijgen van mogelijke loopbanen, die het optreden van de BVD heeft veroorzaakt. Wat is er gebeurd met de mensen die telkens op niet voor beroep vatbare antecedenten vastliepen of met de mensen die zich uit idealisme lieten 'omdraaien'? Het boek maakt gewag van dubieuze zelfmoorden, o.a. van de 'gedraaide' idealist Kruyt, maar hoeveel suïcidale reacties zou de BVD niet zelf hebben opgeroepen? Maar ook het omgekeerde is mogelijk: in hoeveel gevallen zal het optreden van de BVD niet tot een bevestiging van de communistische vooroordelen over de Nederlandse rechtstaat hebben geleid?

Daarmee kom ik op de rechtstatelijkheid van de activiteiten van de BVD. Er is in Nederland veel te doen geweest over de onder bondskanselier Willy Brandt ingevoerde 'Berufsver-

bote'. Ook de PvdA, toen nog gidspartij in gidslan, liet zich niet onbetuigd. Wat we voor hadden was, dat in Nederland de CPN niet verboden was. De 'Berufsverbote' evenwel waren een wonder van rechtstatelijkheid (dat is waarschijnlijk niet voor niets een germanisme) in vergelijking tot de Nederlandse situatie. Het 'Berufverbot' was geen verbod op juridisch beroep tegen een afwijzende beslissing. In ons land kon je blijven raden naar de oorzaak van een telkens mislukte sollicitatie. Hier zou Engelen best een vergelijkend onderzoek gedaan mogen hebben.

En dan is er tenslotte nog de parlementaire controle. In 1952 besloot de Tweede Kamer tot instelling van een Vaste Commissie voor de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Zij bestaat uit de fractievoorzitters van de grootste partijen. Vanaf 1967 brengt de commissie verslag uit aan de Kamer. Ik heb een kleine vijf jaar deel uitgemaakt van dit select gezelschap en heb geen reden om te twifelen aan de waarheid van datgene, wat we in deze commissie te horen kregen. De commissie controleerde niet alleen maar werd ook gebruikt voor hachelijke informatie, zoals de IRT-affaire of de Surinaamse drugsconnectie. Ook de infiltratie van de politieke bovenwereld door de onderwereld is aan de orde geweest. (Met alle vragen van dien over het weren van kandidaten, die wellicht nooit voor de

rechtbank hoeven te verschijnen). Mijn probleem met de commissie is – en dat heeft de PvdA-fractie vaker naar voren gebracht –, dat zij bestaat uit zeer druk bezette lieden, voor wie deze controlerende taak in belang vaak verre onderdoet voor datgene, wat op dat moment politiek actueel is. We hebben ooit het postcommunistisch parlement van een voormalig Oostblokland op bezoek gehad. Zij verbaasden zich over onze werkwijze en het daaruit sprekende vertrouwen in de regering en haar dienst. Zij hielden het met het bekende adagium van Lenin (sic): vertrouwen is goed, controle is beter. Onze democratische ervaring is gelukkig wat langer. Toch zou het niet gek zijn, als ons parlement zelf eens te rade zou gaan bij andere democratieën om te kijken naar mogelijkheden om de controle beter te verantwoorden tegenover het parlement en het publiek.

Misschien moet Engelen nog een tweede boek over de BVD schrijven. Liefst zonder begeleidingscommissie. Wel gericht op onze nieuwsgierigheid, met naam en toenaam. En met oog voor alles, dat beter had gekund. Intussen is zijn dissertatie een onmisbare bron voor al diegenen, die meer willen weten over die geheimzinnige BVD.

THIJS WÖLTGENS
is burgemeester van Kerkrade

